



Вашкевич В. М.

## Історична свідомість і соціалізація молоді у сучасному суспільстві

*Висвітлюється історична свідомість сучасної української молоді у контексті її соціалізації. Ця теоретична проблема розглядається як одне з питань проблеми буття, проблеми філософії історії.*

Молодь часто сьогодні розглядається як спадкоємиця проблем існуючого світу, від розв'язання яких залежати майбутні траєкторії руху всього людства в планетарно-історичному масштабі. З огляду на це, з одного боку, молодь виявляється носієм негативних явищ, соціальних негараздів. Підтвердження цьому вчені часто знаходять, у неприйнятті молоддю або її частиною цінностей того чи того суспільства. З другого боку, з цієї самої причини молодь виявляється носієм добра, не обтяженою помилками частиною людства, яка здатна за новими мірками переробити і перевлаштувати цей далеко не досконалий світ. Але як в першому, так і в другому випадку молодь вважається національним надбанням, особливим ресурсом.

Які цінності приймає і відкидає молодь сучасної України і, як вони пов'язані з попередніми цінностями, що панували в суспільстві тривалий час, є головною проблемою в сьогоdnішній соціалізації молоді [13;16;17]. Звичайно, передбачається, що процес соціалізації в різних країнах йде приблизно однаково, перетворюючи молодь у визначений типовий ресурс будь-якої країни. Однак це твердження правомірне в кращому випадку тільки за умови стабільного розвитку суспільства, але ніяк не характеризує перехідну стадію розвитку, в якій немає нічого усталеного, а українське суспільство ґрунтується на засадах тотального заперечення минулого.

Молоде покоління має чимало проблем у своєму самовизначенні. Адаже навіть на Заході, у світі цінностей і орієнтацій, що здавалося б, вже давно устоялися, процес соціалізації молоді відбувається зовсім не однозначно. Про це свідчить і наявна статистика щодо показників самогубств серед молоді та існуючої серед неї кількості алкоголіків, наркоманів і безробітних. Це, зокрема, ілюструє і доводить, що простим підвищенням матеріального благополуччя населення проблема молоді не розв'язується. Сьогодні на це не варто сподіватися. Навіть зріле суспільство не може забезпечити рівні можливості для соціального становлення молоді, а в деяких випадках воно і не прагне це робити, чітко

розуміючи, що в остаточному підсумку, скажімо, підвищення рівня освіти призводить одночасно до підвищення вимог до суспільства, а також до можливості осмислення свого місця в цьому світі, з різними висновками і наслідками, аж до політичного протесту.

«Відомо також, що безробіття — це реальна проблема, яку жодна західна країна поки не розв'язала без збитку для молоді. Молодь сприймає цю реальність як даність, пасивно приймаючи ці правила гри як природні. Безробіття — хвороба, від якої ніхто не застрахований, це загальна думка. Частина молоді мириться з цим і йде в кримінальну чи напівкримінальну ніші. Протест як норма життя, прийнятна чи мало того — необхідна — для подальшого розвитку визначеного соціуму, не дуже вписується в західні уявлення про ресурси. Тому спеціальні служби де реально, а де формально, фіктивно допомагають молоді вписатися в існуючий соціальний порядок з мінімальними витратами для цього соціуму. Оскільки, за американськими джерелами, підвищення рівня безробіття тільки на 1 відсоток призводить до зростання кримінальних справ на 4%, убивств — на 5,7%, самогубств — на 4,1%. Інакше кажучи, Захід прагне вирощувати «лояльний ресурс» [6,22].

Отже, теоретична проблема визначення особливостей історичної свідомості молоді виводить нас на фундаментальні проблеми буття, на проблеми філософії історії. Для України її минуле, сьогодення і майбутнє — це поки ще тільки можливість. Без своєї актуалізації у певних поколіннях молодих українців, які беруть на себе відповідальність за долю країни, ця можливість може так ніколи і не реалізуватися. Завдання філософії в цьому випадку — продукувати потенційні історичні можливості самореалізації індивіда в умовах і в зв'язку з нашим конкретним соціумом, відкриття для молоді культуровідповідних форм його прийняття і можливості відбутися у світі тільки разом зі своїм поколінням і своєю країною. Якщо усе це не знайде свого ґрунту, то вся українська культура стане культурою колишньою, минулою.

Сучасним процесам глобалізації молодь намагається протидіяти шляхом самоорганізації. З огляду на це стихійно виникають групи молодих людей, які легко трансформуються і змінюють свою спрямованість. Такій молодіжній самоорганізації притаманний певний хаос, стихійність, невизначеність, які самою молоддю сприймаються як конструктивний фактор в процесах самоорганізації соціальної сфери. Самоорганізація молоді завжди була виявом соціального протесту, рухом соціального опору. В періоди соціально-економічних криз, війн відбувається своєрідний перерозподіл царини соціальних можливостей, серед усього іншого й антисоціальними способами. Саме за таких умов чільне місце можуть посідати організації молоді з вкрай радикальними поглядами.

В сучасній історії подібне відбувалося в 60-ті роки в США (рух хіпі), у Франції (рух «МММ» — Маркс, Мао, Маркузе). У 1968 році аналогічної активності набув рух молоді в країнах з тоталітарними режимами. В кінці 80-х російська громадськість зіткнулася з «казанським синдромом». «Вибухи молодіжного протесту належали до імовірнісних, флуктуаційних (таких, що різко відхиляються) процесів. Їх пояснення можливе в межах якісно іншої — синергетичної — моделі світу. Для неї характерним є визнання відкритості світу, багатоварі-

антності, нелінійності, спонтанності. Її основний орієнтир – керований хаос, а не порядок. Вона передбачає наявність і спокійного, стабільного еволюційного розвитку, і біфуркацій («розвилок», моментів вибору)» [10,68].

Як «протестне покоління» українська молодь заявила про себе ще на початку 90-х років минулого століття. Однак незважаючи на прагнення до активного вираження власної життєвої позиції, значна її частина ще й дотепер перебуває в стані своєїрідної «соціальної летаргії». Наприклад, коли американський психолог запитав одного школяра, яка думка в його голові з'явилася б першою, якби він опинився раптом на безлюдному острові, той не задумуючись відповів: «Як вижити». Відповідь нашого юного співвітчизника на це ж саме запитання була протилежна за своїм соціально-психологічним значенням: «Чекати порятунку».

Соціологічне дослідження, проведене українськими соціологами, засвідчує повну відсутність життєвої компетентності у наших юних співвітчизників. «І це тоді, коли 45% дітей шкільного віку в Україні потребують реабілітаційної педагогіки, а ще стільки ж через проблеми зі здоров'ям у доросле життя летять «на одному крилі». На конвеєрі в нашій школі - основи наук, але не основна наука - людинознавство, на могутньому стовбурі якої могли б розвиватися й плодоносити гілки різних наук» [1].

Не сприяє поліпшенню справи виховання молоді і новоявлена тенденція, сутність якої полягає у розриві з теперішнім заради майбутнього, яке вбачається переважно в його «вестернізованому» варіанті. Байдуже, у чому проявляється ця тенденція – у великій кількості англомовних вивісок, в імпортованих релігійних конфесіях чи в примноженні шоу, шлагерів, конкурсів краси, відповідної теле- і кінопродукції – основою її залишається сучасний західний струмінь антиінтелектуального футуризму, розрив з культурними традиціями минулого, яке огульно заперечується. Велика кількість молодих людей, вибираючи своє місце в суспільстві, орієнтується на спрощений, примітивізований у їх очах соціальний світ. Вікові досягнення культури для них немов би скинуті з рахунків, і на зміну скомпроментованому і зраженому колективізму приходять зоологічний індивідуалізм.

Водночас у сучасному українському суспільстві, яке йде шляхом лібералізації усіх сфер життєдіяльності, загострюється суперечність між переважаючим визнанням людини як самоцінності і ставленням до неї як до засобу у речовій, нелюдській формі існування. В основі речових відносин лежить маніпуляція людиною людиною. Форми такої маніпуляції у молодіжному середовищі можуть бути різними: це – диктат, контроль, підкорення, тиск, необ'єктивне осудження, лестоці, підлабузництво тощо. За допомогою подібних засобів сучасна молодь намагається задовольнити свої вузькопрагматичні цілі. У молодіжному середовищі речові відносини нині вторгаються навіть і в такі інтимно-особистісні взаємини як любов, дружба, внутрішньосімейні стосунки, руйнуючи і нівелюючи їх духовну сутність [11;12;14].

Щодо особливостей буття молоді в сучасному освітньому просторі, то слід відзначити насамперед притаманний для нього розпад багатьох компонентів і структури виховного процесу. Зокрема, можна вказати на те, що керівники шкіл сьогодні легко і швидко відмовилися не

тільки від ідеологізованих піонерських, комсомольських, але й загалом від більшості дитячих самодіяльних об'єднань. Та головне — зруйнована позиція відповідального ставлення дорослого співтовариства щодо дитинства. Звелися до мінімуму особистісні контакти дорослих і дітей. Батьківське піклування проявляється в основному в тому, щоб одягнути, нагодувати, влаштувати в престижну школу, тобто піклування реалізується лише на споживацькому рівні.

В суспільстві, що лібералізується, позиція дорослих відзначається почуттям відчуженості і безпорадності: з одного боку, батьки, вчителі, педагоги розводять руками, мовляв, нічого неможливо з дітьми вдіяти; а з другого — дітям стало все дозволено. Звичайно, що подібний стан панує не скрізь. Але загалом у дорослому соціумі відсутня ефективно діюча система моральних норм, яка встановлюється дорослим співтовариством стосовно дитинства. Все це відбилося на характері дитинства в цілому.

Відбулася інтенсивна примітивізація свідомості дітей. Відзначається зростання цинізму, егоїзму, грубості, жорстокості, агресивності в молодіжному середовищі. Якраз ці негативні надбання викликають сьогодні особливе занепокоєння. Широкі маси підлітків і юнаків охопила відверто накопичувальна, хижацька ідеологія. Отримання капіталу за будь-яку ціну стало для великої кількості молодих людей визначальним мотивом їх діяльності. Та ще й засоби масової інформації підводять під це ідеологічну базу, посиляючись на закони ринку.

Однією з основоположних цінностей лібералізму є ідея самоцінності індивіда та його особистої відповідальності за свої вчинки, відповідальності перед своєю совістю за об'єктивне сприйняття історії свого народу та національних цінностей, забезпечення індивідуальної свободи, що ґрунтується на фундаментальній ідеї етичного індивідуалізму.

З цього погляду українська молодь ще не наблизилась до універсальних ліберально-демократичних норм, оскільки вона досі розривається між різними ідеологічними орієнтаціями. Йдеться про політичний вплив лівих не лише на певні соціальні групи, але й на деякі регіони, які через історичні обставини тяжіють до ідеї відновлення чогось великого, надійного, з акцентом на «супер» і з перспективою на ностальгійний патерналізм. Але якщо в суспільстві не будуть забезпечені права й свобода людини, коли власна гідність не буде виступати моральним критерієм поведінки власної і ставлення до гідності інших, коли ми не усвідомимо, що гідність кожної окремої людини є гарантією державного суверенітету загалом, годі сподіватись на торжество соціальної справедливості в українському суспільстві.

Сучасна українська молодь прагне не тільки знати правду про те, як відбувається лібералізація в Україні. Сьогодні переважна більшість молодих людей чітко усвідомлює глибину кризи, в якій опинилася країна, що 40% населення живе вкрай бідно, а ще 30% — нижче прожиткового рівня. І хоча економічний потенціал нашої держави сформований переважно старшим поколінням, молодь критично ставиться до всього, створеного батьками. Адже об'єктивно зумовлений інтерес до історії свого народу у молоді не завжди підкріплений достатньо розвиненим історичним світорозумінням.

З одного боку, молоді люди досить часто ще використовують старі погляди, стереотипи, оцінки минулого, які вони засвоїли, сидючи за

шкільною партою. А з другого — молодь часом з недовірою ставиться до професійних істориків, пов'язуючи з ними цілеспрямовану деформацію репрезентації історичного минулого України. Молодим потрібен деякий час для осмислення історичних подій, подолання психологічного бар'єру, догм і стереотипів історичного мислення. Крім того, молоді притаманна тенденція до обмеження історичної думки лише критикою минулого, спробою звести історію суспільства до помилок і прорахунків, до суб'єктивних і волюнтаристських дій, свавілля ворогів та недругів. А це неминуче веде до відступу від історичної об'єктивності.

Водночас у свідомості сучасної української молоді відбувається переоцінка деяких аспектів розвитку вітчизняної історії. Зокрема, досить важливою виявляється морально-етична складова в оцінці, наприклад, Волинських подій, які залишаються поки що «на маргінесі» молодіжної свідомості. Для того, щоб молодь могла адекватно сприйняти ці події, на допомогу історикам повинні прийти психологи і філософи, але аж ніяк не політики. Бо кожен народ має право на боротьбу з тиранією і має право підняти проти неї зброю. Але не можна принагідно чинити військові злочини. Людина завжди вирішує сама, отже, тільки вона й має нести відповідальність за власні рішення.

З огляду на це великого значення набуває та справжня будова психіки людини, яка може зумовити спектр доступних для цієї людини рішень [9]. Тому саме молодь повинна зрозуміти, що нині потрібна добра воля, бажання сприйняти аргументи іншої сторони. Безперечно, разом із позитивними аспектами вона може пізнати і чимало сумних дат нашої спільної українсько-польської історії. Але цього не слід боятися, бо саме завдяки такому біполярному сприйняттю історії молоде покоління має зрозуміти, що і українцям, і полякам треба беззастережно засудити обопільне насильство (ніякі мотивації не можуть закрити очі на багатотисячний кривавий рахунок протистояння між двома народами в роки Другої світової війни), та усунути можливість будь-яких політичних спекуляцій. І робити ці кроки треба виключно на обопільних засадах [9], оскільки егоїстичні помисли в цьому випадку є зовсім недоречними.

Хоча молоді, як правило, і притаманні егоїстичні бажання, усвідомлення нею різних сторін історичного розвитку нашого суспільства все більше переконує її в тому, що сенс існування полягає в служінні іншим людям. Проте властивий молоді егоїзм як спрямування притаманної їй енергії, власних дій на себе, розмірковування і турбота тільки про себе увиразнює негативні моменти в життєдіяльності молодих людей.

Адже те, «що добре для одного, зовсім необов'язково виявиться таким для іншого. Хочуть же в принципі сформулювати моделі установок «роби ось так», наслідки дій за якими були б однаково благими для всіх, хто живе. Тому обов'язково розмежовують егоїстичні і неегоїстичні бажання, помисли, справи, устремління, дії, розрізняють волю і свавілля. Жертвують ось цією конкретною людиною, щоб врятувати все людство. Мало що ти, окремо узята людина, хочеш, важливо щоб усі твої дії були напевно спрямовані на благо, а не на зло всім іншим, хто живе» [19,186].

Таке завдання, звичайно, є шляхетним, однак в реальному житті молодь має справу з явищами і процесами діаметрально протилежними

щодо зазначених установок. Як свідчить історія, найбільші етичні системи «рано чи пізно обов'язково оберталися ріками крові, в яких захлиналися всі егоїстично-інакомислячі. Такими є наслідки всіх соціальних революцій, такими є середньовічне християнство, такими є всі утопії людства (від Платона до Мора, Кампанелли і далі — до Маркса і Енгельса). Наївно стверджувати, що справа тут тільки в конкретних носіях тієї чи тієї етичної системи, у їхніх помилках і перегибах; ідеї ж самі по собі дуже правильні і справедливі» [19,186].

Засвоюючи історію, молодь повинна обов'язково замислюватися над тим, чим для неї важливі інші люди, а відтак, бути толерантною у своїх помислах і вчинках. Толерантність у цьому випадку виявляється способом дій (поведінки), спроможним утримати конфліктуючі сторони від актуального насильства, тобто свідомим творенням ситуації толерантності. Адже «толерантність, зазвичай, розглядається на тлі загальної стратегії, спрямованої на раціональне подолання зіткнення воль та сил у разі конфлікту.

В основі такого сприйняття ситуації толерантності ще криється надія подолати конфлікт на спільній основі інтелектуального зусилля самостримання, в тому числі колективного раціонально-вольового самостримання. Таку надію уможливорює обов'язкове припущення, на яке варто вказати. Це самоочевидне розуміння того, що існує загальний владно-правовий інститут (традиційно це була держава, у сьогоденнішому розумінні це може бути система колективної безпеки, військово-політичний блок і т.ін.), у силових межах якого культурно-політичні розходження або, говорячи словами Дж. Локка, спекулятивні уявлення та віра в Бога не загрожують громадянському миру. Подібні класичні визначення толерантності спираються на передумову існування універсальної силової основи, акумульованої в певних державних інституціях і спроможної стримувати конфлікт світоглядів у стані взаємотерпимости.

Якраз тому толерантність, якщо говорити про її наявні визначення, не є лише суб'єктивною терпимістю до всього інакшого в сенсі чужих поглядів та вірувань. Толерантність передбачає практичну дію для стримування ідіосинкразії щодо чужого. Толерантність завжди є мірою «допуску», «дозволеного відхилення від певних стандартів та норм», тобто мірою активного контролю над власними діями» [3,47].

Хоча засади життєдіяльності суспільства за останні десятиліття значною мірою змінилися, однак існування молоді в ньому залишається подвійним: з одного боку, розширюється приватний сектор і підсилюється індивідуалізація, з іншого, підривається система соціального контролю, що породжує відчуття безконтрольності, уседозволеності, нестабільності.

Процес розширення свободи особистості, можливостей особистого вибору і способів дії, що розпочався в часи перебудови, нині різко сповільнився. Це позначилося на ставленні молоді до ринкових відносин у цілому. Неєфективна податкова політика, невтримні побори чиновницького апарату, правова незахищеність і багато інших факторів сприяли тотальній криміналізації бізнесу, відштовхнувши від нього найбільш соціально зрілу частину молоді. Підсилюється суперечність між прагненням молоді до ринку і зростаючим розумінням, що неможливо включитися в ринкові відносини, дотримуючись проголошених суспільством вимог.

Отже, у молодіжному середовищі суспільно значущі цілі праці девальвовані, а нова модель індивідуалізму, адекватна ринковому суспільству, поки не зміцніла. Такий стан свідчить про відчуження молоді від праці і сприяє відтворенню соціальної нестабільності. Притому, аномія повсякденного життя виявляється головним чином у втраті молодими людьми почуття зв'язку із суспільством, сприяючи зростанню відхилень і саморуйнівній поведінки в їхньому середовищі [2,37].

Система суспільного відтворення працює ефективно, якщо виробництво (матеріальне і духовне) гармонійно взаємодіє з розподілом і споживанням. По тому, як молодь включається в ці сфери, можна судити про її розвиток. За роки реформ перерозподіл молоді зі сфери матеріального виробництва в сферу розподілу і споживання набув широких масштабів. Чисельність молодих людей, включених у комерційну і посередницьку діяльність, збільшилася в десятки разів.

Розподільний, дистрибутивний тип господарювання, який історично склався в нашій країні, накладає відбиток на сприйняття молоддю історичної дійсності. З огляду на це її ставлення до участі в сучасних соціально-економічних, насамперед розподільних, процесах є подвійним. По-перше, молодь практично не бере участі у керуванні розподільними відносинами, не маючи вихідного капіталу і доступу до розподілу основних фондів. Переважна більшість молодих людей опинилася в найменш вигідних умовах при перерозподілі. Вони включені переважно в інфраструктуру відносин розподілу й обміну («човники», охоронці тощо) і ціною здоров'я, а іноді й життя, змушені компенсувати недосконалість ринкового обміну і бездіяльність правоохоронних органів. По-друге, в умовах нецивілізованого ринку подібна діяльність обертається формуванням перекрученої мотивації праці, поширенням у молодіжному середовищі неекономічних, кримінальних форм розподілу.

Матеріальне становище молодої людини як не залежало, так і не залежить від результатів праці, від рівня освіти, кваліфікації. Визначальним фактором благополуччя виявляється форма власності підприємства, на якому працює молода людина. Дві третини молоді знаходяться за межею бідності, що позначається на структурі потреб, росте молодіжне безробіття. Водночас через засоби масової комунікації активно формується стереотип легких заробітків, розширюється реклама дорогих розваг і форм дозвілля. Тому в молодіжному середовищі підсилюється тенденція витіснення орієнтації на успіх у професійній діяльності приватно-гедоністичними установками.

Слід також звернути увагу і на той факт, що протягом останнього десятиліття зберігається схильність значної частини молоді до еміграції з України. Притому таке прагнення притаманне не тільки тим молодим людям, які мають різні професії і розраховують на покращення можливостей для працевлаштування, одержання достойної зарплати, задоволення творчих амбіцій.

Виїхати за кордон прагне навіть значна частина тих молодих людей, які зайняті підприємницькою діяльністю. Характерним є те, що чим молодшою є вікова група опитаних соціологами респондентів, тим виразнішим у її представників є прагнення тимчасово або навіть назавжди виїхати за кордон. Наприклад, висловили бажання тимчасово або назавжди виїхати з України у віковій групі 50 – 59 років

18,1%, 30–39 років – 24%, 18–24 роки – 30,4 опитаних [15,74-75]. Такі еміграційні настрої серед молоді зумовлені наявними економічними, соціальними та духовними проблемами, які потребують свого нагального вирішення.

Тому досить дивною на тлі вказаних вище гострих соціально-економічних проблем видається притаманна сучасній молоді психологічна інерція, звичність сприйняття історії в позитивно оцінюваних категоріях «боротьби» й «конфлікту», яке «не тільки перешкоджає денонсації упереджень і фобій, властивих українському (як і всякому іншому) національному міфowi, а навпаки – примножує їх примітивною агітаційністю «на користь» свого народу – наймудрішого, найсправедливішого, найрозумнішого, найскривдженішого» [20,17].

Молодіжне сприйняття історії ґрунтується на подвійному еталоні моральної відповідальності: «нашим» – можна, «їхнім» – ні! «Він однаково прикладний і до козацьких походів по здобич, і до перипетій Хмельниччини та Руїни, і до Коліївщини та сумної історії ХХ ст. І доки подвійний еталон зберігатиме силу – годі говорити про гуманізацію історичної (та вочевидь, й не тільки історичної) свідомості молоді» [20,17].

Реалістичне переживання молоддю історії – це тверезе ставлення до того, що відбувалося й відбувається, до нових потреб та інтересів. Існування минулого визнається, але відбувається повне «розтотоження» з власною особистою історією життя. Таке переживання, в кращому разі, утримує особистість від деградації. Ціннісне переживання повністю визнає існування критичної життєвої ситуації, але сприяє активній участі в творенні нового з урахуванням того, що було, орієнтує особистість на самозаглиблення та самопізнання.

А ось творче переживання молоддю історії – це свідомий і зібраний пошук виходу з обставин, що сформувалися. Молода людина або продовжує жити, але інакше (з новим сенсом), або відкриває зовсім нову сторінку життя, втілюючи свої потенційні можливості, які раніше не мала змоги реалізувати. «Лише два останніх типи переживань перетворюють руйнівні вихори кризи на рушійні сили творчості, сприяють духовному зростанню і самовдосконаленню особистості. У житті нечасто трапляються чисті типи переживань, але завжди можна для себе визначити домінуючу, щось радикально змінити у своєму житті. Людина розлучається з ілюзією «чорнового варіанта життя», з утраченими назавжди можливостями, з примарністю соціальних стереотипів» [4].

З огляду на це доводиться констатувати, що сучасна молодь іноді сприймає усю нашу «шкільну» історію як один величезний міф. «Адже Чапаєв не тонує у річці Урал, Щорс не створював Богунський полк, нещасну дівчину, повішену німцями в селі Петрищево, звали не Зоя Космодем'янська, «Молода гвардія» не була підпільною комсомольською організацією... Інколи, справжня історія часом підносить такі сюрпризи, перед якими блідне будь-яка фантастика» [5]. Тому сучасна молодь повинна вчитися більш-менш адекватно сприймати і оцінювати історію.

«Тим, хто досі не мав нагоди ознайомитися з потоком продукції, яка виходить малотиражною оперативною поліграфією на кафедрах історії в різних містах України, даю авторитетне запевнення, наголошує Н. Яковенко, – зі «славою українського козацтва» там усе гаразд. Навіть, висловлюючись м'яко, не без перебільшень. Набагато гірше



там, на жаль, з історією: маю на увазі навіть не фактологічні чи термінологічні нісенітниці (на перелік яких просто місця не вистачить), а передовсім — брак очікуваної від науки кінця ХХ ст. раціоналізації та гуманізації історичної свідомості, сподіваного перемикання уваги з накинutoї тоталітарною ідеологією тези про соціальний конфлікт як рушій прогресу на гомоцентризм, духовну та інтелектуальну еволюцію свого народу, елементи функціонування громадянського суспільства в минулому, паростки толерантності в ставленні до іноетнічних та іноконфесійних меншин, взаємопроникнення культур тощо» [20,17].

Концептуальним стрижнем подібних тверджень є ідея архітектора національного міфа Михайла Грушевського, препаровані для агітаційного вжитку свого часу апологетами великого історика. Внаслідок такої «хірургічної операції» отримано, наприклад, парадоксально наївні оповіді про Запорозьку Січ як колыску української державності або про те, що Січ найповніше відповідала національному характерові українців, бо мала форму «демократичної республіки на засадах народоправства» [20,17].

Сучасна молодь, на жаль, поступово втрачає імунітет до пропагандистської заангажованості, яка була притаманна українській історіографії радянської доби, і залишки якої можна зустріти ще й дотепер. Тому кожна молода людина повинна знати, що ще донедавна існували дві історіографії України, «попри тематичну несхожість дуже подібні: націоналістична, що проголошувала примат національного над науковим, і марксистсько-ленінська, яка перетворила науковців на бійців ідеологічного фронту. Спільним же було те, що обидві поклали на історика місію вихователя, який творить символи в ім'я найвищої ідеї, забуваючи: для партійного виховання існує пропаганда, тим часом як завдання науки — безстороння правда, яка партійною не буває. У сучасному історієписанні виявилось набагато легшим повернутися до патріотичних гасел неоромантичної та націоналістичної історіографії, ніж до терпкуватої правди старих солідних позитивістів» [20,17].

Та як би не ретушувалася історія, молодь завжди прагнула і прагне до її реалістичного сприйняття, до адекватного відтворення фактів. Цей реалізм потрібен молодому поколінню не тільки для правдивого бачення минулого, але й для створення реалістичних прогнозів щодо майбутнього. Створенню реалістичних поглядів на майбутнє повинні сприяти і наявні у суспільстві прогнози розвитку соціуму в ХХІ ст. Поки що подібні прогнози запропоновані, переважно, іноземними вченими, а відтак, вони мають бути критично сприйнятими, а не просто адаптованими до розвитку українського суспільства.

Як відомо, в концепціях М. Голанського, Д. Несбіта, П. Ебурдіна та інших західних вчених розкриваються обмеження розвитку виробництва екологічним ресурсом планети, стагнація виробництва і стабілізація його на визначеному усередненому рівні. У цих концепціях проявляється детермінація майбутнім, коли щось екстраполюється в майбутнє, а прогноз стає засобом нагнітання нездорового ажіотажу навколо певної проблеми. Як наслідок виникає футурошок, який негативно впливає на соціалізацію підлітків. На них починає тиснути необлаштованість майбутнього світу, оскільки вони починають переживати той факт, що вже будуть жити в інших, таких, що істотно відрізняються від наявних, екологічних та економічних умовах.

І виявляється, що просте майбутнє, задане нами як екстраполяція існуючих тенденцій, яка не припускає якісної зміни буття, породжує відповідний тип соціалізаторської діяльності — адаптаційний. А складне майбутнє, котре припускає якісну зміну теперішніх характеристик у майбутньому бутті, змушує нас до інноваційної соціалізаторської діяльності. Тому що воно припускає використання інформації про таке майбутнє, яке є якісно відмінним від сьогодення. Водночас пов'язуючи час з молоддю, по-перше, можна констатувати, що майбутнє суспільство можна побачити в тому новому поколінні, що вже актуально існує в дійсному часі у формі дитячого і молодіжного співтовариства. По-друге, актуально існуюча молодь є потенційно «дорослим» суспільством. Таким чином, неординарність і специфіка вирішення питання про майбутнє в цьому випадку полягає в тому, що в особі молоді майбутнє існує в сьогоденні (що є нетиповим для багатьох об'єктів), а вже потім сьогодення потенційно проектується в майбутнє [6,24].

Молодь — це актуалізоване майбутнє, тобто, вона не тільки майбутнє, але і сьогодення. Нею необхідно опікуватися сьогодні, не відкладаючи цю проблему на майбутнє. На жаль, в історії можна знайти чимало прикладів того, що суспільство не завжди переймалося питанням, якою молодь стане завтра. Наведемо такий приклад. Коли в українських школах на початку дев'яностих років минулого століття страйкували вчителі, дитяча злочинність виросла в десятки разів. Однак мало кого, хіба що крім правоохоронців, схвилювало те, що підлітки можуть значну частину свого майбутнього життя провести у в'язниці. В основному увага зверталася на те, що вулицями міст ходити стало небезпечно. Але це синхронний зріз: про молодь піклуються, тому що вона сьогодні є певною соціальною групою. Водночас вона — погроза сьогоденню. У цьому полягає одна з основних суперечностей сьогодення і майбутнього, яка проявляється, зокрема, як реальне протиріччя синхронного і діахронного погляду на молодь. Але це тільки ідеальні конструкції, які поки що не мають місця в сьогоденні. А відтак, якою стане молодь завтра — поки мало ще кого турбує.

У сучасних історичних умовах у розвинутих країнах чи не основною проблемою соціалізації молоді є питання формування у неї відповідальності. За себе, суспільство, країну, людство. Ця проблема має безліч аспектів і рівнів, різних за масштабами наслідків і значень. Наприклад, сьогодні не можна не погодитися з тим, що актуальною стала необхідність адаптувати молодь до нових інтелектуальних засобів виробництва. Вона стояла на порядку денному й у попередню епоху, але зараз у цієї проблеми з'явився новий ракурс. Тому що раніше становлення індивіда не було основним чинником виробництва, у кращому разі він виявлявся скарбничкою знань на майбутнє. А нині кожна молода людина має завдяки персональному комп'ютеру і сучасним засобам зв'язку доступ як до реальних засобів виробництва, так і до зовсім реальних засобів знищення. Тому цілком природно постає питання не тільки про забезпечення підростаючого покоління знаннями, але й у зазначеному зв'язку — про обмеження його знань. Виникають суперечки і роздуми, чи треба, а якщо треба, то в яких формах і масштабах, у якому віці і за яких попередніх умов ті чи ті знання давати.

Адже загальновідомим фактом є те, що зараз ринок насичений великою кількістю персональних комп'ютерів. І загалом кожен

підліток, який освоює Windows «для чайників», має можливість почати свої безконтрольні допитливі і пізнавальні експерименти з непередбаченими наслідками. Але цей стан технічної оснащеності нашого життя вже переносить колишні цінності в нову площину, ставлячи на чолі інших питання про відповідальність за інновації, впроваджені в громадське життя.

Зняттю подібних конфліктів повинні сприяти освіта і виховання молоді на засадах гуманізму, демократії і соціальної справедливості. Притому треба мати на увазі, що ступінь готовності молоді жити в новій країні значною мірою залежить від здобуття нею історичної освіти. Адже ще Цицерон підкреслював, що історія є наставницею життя. Історичне знання виконує не тільки пізнавальну, але й світоглядно-виховну функцію, забезпечує ідеологічну і політичну орієнтацію особистості в соціумі, формує соціальну самосвідомість молодих людей, що є основою їх соціально значущої поведінки.

Від того, які історичні знання і в якому обсязі засвоюватиме сучасна молодь залежить не тільки її теперішнє, але й майбутнє. На жаль, та криза, яку переживає сучасна історична наука і освіта, певною мірою позначається і на молодіжному сприйнятті історії. Це насамперед проявляється у неспроможності молоді самостійно і об'єктивно відтворити історичну істину, яка була зневажена в роки сталінізму і застою, позбутися стереотипів і догм, котрі довгі роки були підставою ідеологічного обґрунтування антинаукових та антигромадських соціально-політичних концепцій.

Молодіжне сприйняття історії буде неповноцінним доти, доки в Україні не буде сформоване громадянське суспільство. Тому вся сучасна освіта має бути спрямована на виховання у молоді громадянськості «як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, залучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними. Громадянськість — це реальна можливість втілення в життя сукупності соціальних, політичних і громадських прав особистості, її інтеграція в культурні й соціальні структури суспільства» [18,89]. У формуванні й становленні громадянськості визначальну роль відіграє світогляд особистості, на основі якого формується система її ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, усвідомлюється місце в суспільстві, визначаються обов'язок і відповідальність перед іншими людьми, суспільством.

Усе це пояснює важливість формування у молоді й чітко визначених ментальних конструкцій. Дорослі ніколи не повинні забувати про те, що навіть тоді, коли вони, начебто піклуючись про молодь, насправді піклуються тільки про своє сьогодні, тим самим формують свій завтрашній день. І те, що молоде покоління вже засвоїло і привласнило із сьогодні, тобто, з «дорослого» буття, певним чином з ним розділеного і спільно прожитого, і буде його майбутнім.

Зокрема, якщо суспільство заклало в сьогодні тільки установку піклуватися про власне виживання, і молодь, переживши це, сприйняла адекватно як визначене співвідношення цінностей, то далі все це буде транслюватися як принцип її життєдіяльності. Якщо відтрансльована «війна всіх проти всіх», у майбутньому також буде

діяти цей принцип. Притому у взаєминах трьох поколінь — як турбота сьогодення («дорослого» покоління) лише про себе і власні інтереси. Зі зневагою як щодо покоління батьків («минулого»), так і до покоління дітей («майбутнього»). Усе це можна спостерігати сьогодні в українському суспільстві на прикладах долі пенсіонерів і дітей (мізерні пенсії, низький рівень соціального забезпечення, нестатки освіти, культури, охорони здоров'я тощо) [7].

Водночас треба мати на увазі, що якщо молоді усвідомили, що батьки піклуються тільки про себе, то виростаючи, вони теж будуть піклуватися тільки про себе. Вони не думатимуть ні про своїх батьків, ні про своїх дітей. Але це — пряма дорога у небуття. Отже, ніхто так не відповідає перед майбутнім за збереження соціальності, як сучасна молодь. Бо в протилежному випадку залишаються тільки наявні інституції. «Тобто, держава і громадянське суспільство. Це їхній об'єктивний інтерес, вони повинні піклуватися про те, щоб у індивідів виникли ідеальні уявлення про необхідність існування держави, суспільства, моралі та інших форм соціальності. А в умовах згасання індивідуального інтересу до майбутнього і зниження діяльносного потенціалу громадянського суспільства, через голови батьків і матерів, вибудовувати соціалізацію молоді залишається державі» [7].

З соціальною відповідальністю особистості пов'язане визначення молоддю людиною свого місця в суспільстві, а отже, і прийняття на себе особистої відповідальності перед суспільством за себе, за справу на рівні дорослої людини. Основною виховною метою з огляду на це має стати формування у кожного вихованця уявлення про себе не просто як про громадянина, який підтримує існуючий лад, а як про незалежну особистість, яка здатна прийняти на себе моральну відповідальність перед суспільством за себе, за інших, за справу.

Вихована, таким чином, молодь не може байдуже сприймати героїчні вчинки своїх предків, ставитись бездумно до боротьби пригноблених народів за свою свободу, до жертв в ім'я миру, добра, справедливості й прогресу. Вона не може не засуджувати злочини, політику терору і насильства, відступництво і зраду. Емоційне переживання історичних фактів впливає на формування моральних якостей молоді, сприяє виробленню у неї певних морально-ціннісних орієнтацій. Звичайно, історичні факти самі по собі, в ізоляції від інших складових частин системи виховання не зроблять молоду людину добропорядним громадянином, патріотом.

Але й применшувати щодо цього значення історії також не варто. Без знання минулого свого народу і людства загалом не можна уявити собі молодіжної культурної. Чим ширшим є історичний обрій молоді людини, тим легше орієнтуватися їй в оточуючому світі. «Вивчення історії сприяє глибокому з'ясуванню еволюційного характеру суспільного розвитку і чіткому визначенню свого місця в цьому процесі. Розуміння історії дозволяє усвідомити свій обов'язок перед минулими і майбутніми поколіннями, шанувати і оцінювати накопичені культурні блага, з повагою ставитися до інших культурних систем, інших релігій і конфесій» [18,86].

Сучасне життя орієнтує молодь на кардинальні зміни в її самосвідомості, які виявляються похідними від радикальних змін в усіх сферах суспільного життя. Початок шляху пошуку цих змін визначається та-

ким станом, коли усе, що є доступним тут і зараз, уже ніяк не задовольняє молоду людину і заздалегідь вважається замалим для того, щоб бути скільки-небудь для неї повноцінним. З'являються необхідність осягнення історії та істин філософського і релігійного плану (хоча досить швидко з'ясовується їх недостатність), перш ніж приходить чітке усвідомлення можливості цілісного психофізичного самовдосконалення — як імовірнісної істини смисло- і цілеформування.

Установка на пізнання історичної реальності породжує небезпеку попадання в тотальну залежність від знань. Водночас виявляється, що крім історичних, існують різні знання про оточуючу дійсність. Молодій людині важливо зрозуміти, що це усе те, що допомагає усім і кожному жити в непростому світі. Історична свідомість дозволяє більш глибоко усвідомити своє становище в історичному процесі. Адаже однією з найважливіших її ознак є розуміння тісного зв'язку людини зі своїм часом, єдність минулого, теперішнього і майбутнього. Розвиток історичної свідомості здійснюється шляхом її проєкціювання на сучасність, виявлення суспільних спонук діяльності людини, емоційно-ціннісного оцінювання процесів, що відбуваються сьогодні.

Таким чином, формування у молоді історичної свідомості слід розглядати як природно-історичний і водночас свідомо регульований процес передавання від одного покоління до іншого не лише сукупності суспільних зв'язків і взаємин, але й безпосереднього соціального досвіду. «Забезпечуючи зв'язок між поколіннями, історична свідомість виконує важливу соціально-регулятивну функцію. Усвідомлення своєї історичної ідентичності (самоідентифікації) відбувається в процесі включення молоді в розгалужену систему стосунків, що склалися історично і відображається в самосвідомості молодих людей через сприйняття своєї соціальної позиції, групових інтересів, цінностей і норм» [8,7].

Цей процес, що супроводжується ламанням застарілих стереотипів та суспільних норм, є ознакою народження нової системи цінностей, відродження багатьох втрачених гуманістичних ідеалів, потреба в яких актуалізується у сучасній молоді відродженням релігійних почуттів, в посиленому прагненні до дотримання національних обрядів, в освоєнні народної культури. Молодь усе більше усвідомлює, що будівництво демократичної держави неможливе без відродження історичної пам'яті, національної самосвідомості, традицій, самобутності українського народу. А це вимагає від молодого покоління вироблення чітких світоглядних, ідейно-політичних та моральних орієнтирів, наявності певної суми історичних знань, звернених на осмислення і оцінку історичного минулого й сучасності, глибокого усвідомлення розгортання історичного процесу. Адаже саме на цих засадах у особистості формується певна позиція, лінія поведінки.

#### Література

1. Аверін М. Школа, не знищуй таланти // Дзеркало тижня, 2001. — 3 — 9 листопада. — № 43 (367).
2. Балакірева О., Дугар Н. Ціннісні орієнтації молодого покоління // Молодь України у дзеркалі соціології. — К., 2001. — 200 с.
3. Бистрицький Є. Конфлікт культур і філософія толерантності // «І», 2002. — № 1. — 260 с.

4. Гундєртайло Ю. Пройшовши середину шляху... // Дзеркало тижня, 2002. — 7 — 13 грудня. — № 47 (422). — 30 с.
5. Дубинянська Я. Андрій Валентинов: сюрпризи реальної історії // Дзеркало тижня, 2002. — 19 — 25 січня. — № 2 (377).
6. Иваненков С.П. Социальное время и социализация молодежи // Кredo. — № 2. — 1997. — 40с.
7. Ісаченко С. Високі технології на хуторі // Дзеркало тижня, 2003. — 1 — 7 лютого. — № 4. — (429). — 30с.
8. Лімаров А.Т., Ніколаєв В.М. Формування історичної свідомості молоді як фактора подолання тоталітарного мислення // Молодь в посттоталітарному суспільстві: український варіант. Тези доповідей науково-практичної конференції 27 — 28 квітня 1993 р. — Харків, 1993. — 90с.
9. Махун С. Острозькі діалоги. Трагедія на Волині 1943 — 1944 рр.: пошук балансу інтересів триває // День. — 2003. — 16 квітня. — №69. — 30с.
10. Молодежь в информационном пространстве: Материалы международной конференции студентов «Ломоносов — 2001». В 2 ч. — М., 2001. — Ч.1. — 200с.
11. Молодежь в информационном пространстве: Материалы международной конференции студентов «Ломоносов — 2001». В 2 ч. — М., 2001. — Ч.1 — 2. — 278с.
12. Молодежь и общество: пути решения проблем (к 10-й годовщине независимости Украины). Материалы Всеукраинской научно-практической конференции молодых ученых. Сборник научных трудов. В 2 т. — Одесса, 2001. — Т.1 — 2. — 200с.
13. Молодь України у дзеркалі соціології. — К., 2001. — 100с.
14. Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість. Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Т.2. — К., 2004. — 170с.
15. Нове покоління незалежної України (1991 — 2001). — К., 2002. — 270с.
16. Перепелиця М.П. Державна молодіжна політика в Україні. — К., 2001. — 256с.
17. Результати моніторингового опитування населення України стосовно соціального становища молоді. — К., 2000. — 300с.
18. Удод О.А. Історія: осягнення духовності. — К., 2001. — 300с.
19. Шиманский А.Г., Шиманская Ю.О. Человек творческий. К новому мировоззрению. — Минск, 2000. — 390с.
20. Яковенко Н. Між правдою та славою (не зовсім ювілейні роздуми до ювілею Богдана Хмельницького) // «Сучасність», 1995. — № 11. — 290с.

**Вашкевич В.Н. Историческое сознание и социализация молодежи в современном обществе**

Освещается историческое сознание современной украинской молодежи в контексте ее социализации. Эта теоретическая проблема рассматривается как один из вопросов проблемы бытия, проблемы философии истории.

**Vashkevich V.N. Historical perception and socialization of youth in modern society**

Historical perception of modern Ukrainian youth in the context of its socialization is covered. That theoretical problem is considered as one of the issues of existence problem, history and philosophy problem.